

In de zomer van 1845 maakten twee Groningse studenten een reisje naar Brussel. De twee keken er hun ogen uit en genoten met volle teugen. Het bruisende leven in de hoofdstad van de jonge, dynamische Belgische staat was zo anders dan in het stille, provinciale Groningen. En wat een verschil ook tussen een vrije maatschappij in een vrije staat en hun vaderland. Maar toen zij in de krant hadden gelezen dat in Nederland een constitutionele hervorming in liberale zin door de Tweede Kamer was afgewezen en dat de liberale voorman Thorbecke niet als Kamerlid was herkozen, verdwenen hun genoegens als sneeuw voor de zon. ‘Zij hadden geen oog meer voor de Sainte Gudule; zij kregen geen kleur meer bij het turen naar de madeleines in de Rue de Madeleine; met schaamte en verbittering zagen zij op de vrije instellingen van België en hun bleef niets over dan de *punch brûlé* om er hun leed in te verdrinken.’

Twee jaar later brachten zij – één van hen was inmiddels gepromoveerd – op hun terugreis van Parijs weer een bezoek aan Brussel. In hun wat pedante overmoed bezochten zij in het stadhuis een internationaal congres over vrijhandel. Daar voerde ook de Nederlander Ackersdijck het woord. ‘Was het grootste deel van Hogendorps mantel op Thorbecke nedergekomen, een tip daarvan was, meenden zij, aan Ackersdijck te beurt gevallen. Wat de eerste op politiek gebied voor Nederland was, dat zoude de tweede op Economisch gebied voor ons Vaderland kunnen worden.’ In zijn toespraak herinnerde Ackersdijck eraan dat hij als hoogleraar in Luik de principes van de vrije handel had gedoceerd. Hij preeste zich gelukkig dat hij nu in hetzelfde land mocht spreken dat hij tijdens de revolutie in 1830 had moeten verlaten. De voorzitter van het congres viel hem daarop in de rede met de opmerking ‘que tous les hommes d’Etat qui sont aux affaires en Belgique étaient des étudiants quand il professait l’économie politique’. Een ovationeel applaus volgde en de twee jonge Groningers waren fier op de lof die hun landgenoot werd toegezwaaid.

Wie was Ackersdijck?

Jan Ackersdijck werd in 1790 in 's-Hertogenbosch geboren (afbeelding 1). Zijn vader behoorde er tot de protestantse, orangistische regenten. Na de Bataafse omwenteling van 1795 gaf hij alle bestuurlijke functies op. Zoon Jan studeerde rechten in Utrecht waar hij in 1810 op stellingen promoveerde. Hij vestigde zich als advocaat in de Domstad. In 1817 verwisselde hij de advocatuur voor een functie bij de rechterlijke macht die hij een paar

jaar later ging combineren met het secretarisschap van het college van curatoren van de universiteit. Hij hield tijd over om te werken aan een catalogus van de universiteitsbibliotheek.

In 1825 werd Ackersdijck benoemd tot buitengewoon hoogleraar in de rechten in Luik. Daar doceerde hij onder meer staathuishoudkunde en statistiek. In de ‘*cité ardente*’, die een lange traditie van opstandigheid had, maakte hij de oplopende spanningen in het verenigd koninkrijk van de Noordelijke en Zuidelijke Nederlanden mee. Uit brieven aan zijn vader blijkt dat hij de toekomst somber inzag. Zo berichtte hij in november 1829 over ‘de kortzichtigheid, de vooroordeelen, en de volstreckte onbekwaamheid van hen die regeren, en van de noordnederlanders in het algemeen’. Zijn oordeel over de Zuid-Nederlanders was ook niet mals. In januari 1830 hekelde hij ‘de huichelende liberalen, die zich aan de jesuiten verkocht, of om andere redenen zich met hen vereenigd hebben’. En op 9 augustus van dat jaar, de revolutie in Frankrijk was al losgebarsten, constateerde hij: ‘men is in deze provincien en bijzonder hier zoo opgewonden[,] zoo begeerig om met Frankrijk vereenigd te zijn, verwacht (dwaas en blind) zoo veel van het heil daarvan, dat onze regering met hare weinige bekwaamheid tegen dien geest niet zal kunnen opzijen’ (afbeelding 2). Een paar weken later brak ook in België de revolutie uit. Ackersdijck moest Luik verlaten. Over de spannende periode na eind augustus hield hij een dagverhaal bij dat helaas na 4 september 1830 ophoudt.

Een jaar later werd Ackersdijck door de koning opnieuw geplaatst: hij werd als buitengewoon hoogleraar toegevoegd aan de rechtenfaculteit van de Universiteit van Utrecht. Het was in die jaren

gebruik dat de professoren onderling de colleges verdeelden. Geen van de Utrechtse hoogleraren wilden aan de nieuwe collega, om wie zij niet hadden gevraagd, een college afstaan. Zo moest Ackersdijck genoeg nemen met een college over de moderne staatkundige geschiedenis en de statistiek (afbeelding 3). Dat bood hem veel vrije tijd. Ondanks zijn niet sterke gezondheid was hij een gepassioneerd reiziger. Hij doorkruiste Europa tot in Rusland, Lapland en mediterrane streken. Het verslag van zijn reis door Rusland werd in 1840 in twee delen uitgegeven, zijn relaas van een reis door Hongarije verscheen in 1987 in druk (afbeelding 4). Thorbecke, zelden om een krachtig oordeel verlegen, sneerde in een van zijn brieven over zijn Utrechtse collega: 'een reiziger en dilettaant.' Dat oordeel is niet erg billijk. Recent onderzoek heeft uitgewezen hoezeer die reizen in dienst stonden van de beoefening van de statistiek.

Langzamerhand wist Ackersdijck zijn colleges uit te breiden. Op verzoek van studenten ging hij een liefhebberijcollege over staathuishoudkunde geven. Pas na het overlijden van zijn collega De Brueys in 1848 zou hij de in het curriculum voorgeschreven politieke economie gaan doceren.

Een verbolgen koning

In december 1835 debatteerde de Tweede Kamer over een wetsontwerp ter bevordering van de landbouw. Het ontwerp was omstreden omdat het het protectionisme weer invoerde in de vorm van zogeheten schaalrechten: variabele invoerrechten ter bescherming van de binnenlandse graanprijzen. Aan het publieke debat over dit onderwerp namen Ackersdijck en De Brueys deel. Beiden schreven een brochure tegen het wetsontwerp, beiden boden hun geschrift aan de koning en de Tweede Kamer aan. De publicatie van De Brueys – als hoogleraar geheel vergeten – kan hier buiten beschouwing blijven. In zijn *Bedenkingen over de korenwetten* betoogde Ackersdijck, soms op scherpe toon, dat de invoering van graanwetten nadelig was voor alle groepen van de bevolking (afbeelding 5). Het wetsontwerp werd op 24 december met 29 tegen 25 stemmen door de Tweede Kamer aangenomen. De geografische spreiding van de voor- en tegenstemmers weerspiegelde de tegenstelling tussen de land- en zeeprovincies. Alle Kamerleden uit Holland en Zeeland, van welke politieke kleur ook, stemden tegen het voorstel. Ook een Kamerlid uit Utrecht, Van Nes, stemde tegen. Een half jaar later zou hij onder invloed van de regering niet worden herkozen. De hand van Willem I kon ver reiken. Zo

had hij in 1819 Van Hogendorp wegens diens aanhoudende kritiek op de regering de eretitel van minister van Staat ontnomen.

Kort na de aanvaarding van het wetsontwerp liet een verbolgen koning van zich horen. Hij gaf zijn minister van Binnenlandse Zaken – onderwijs ressorteerde onder dat departement – opdracht de president-curator van de Utrechtse universiteit, Van der Capellen, aan te schrijven om de twee hoogleraren te ontbieden en te onderhouden. Het stond een hoogleraar uiteraard vrij, aldus de minister, om zijn denkbeelden via de drukpers in de openbaarheid te brengen, maar was het betamelijk dat hij van die vrijheid gebruik maakte om bij

1 ▲
Portret van Ackersdijck
uit de Utrechtsche Volks-
Almanak van 1862 (Utrecht
UB, THO: TT 1767 jr. 1862).

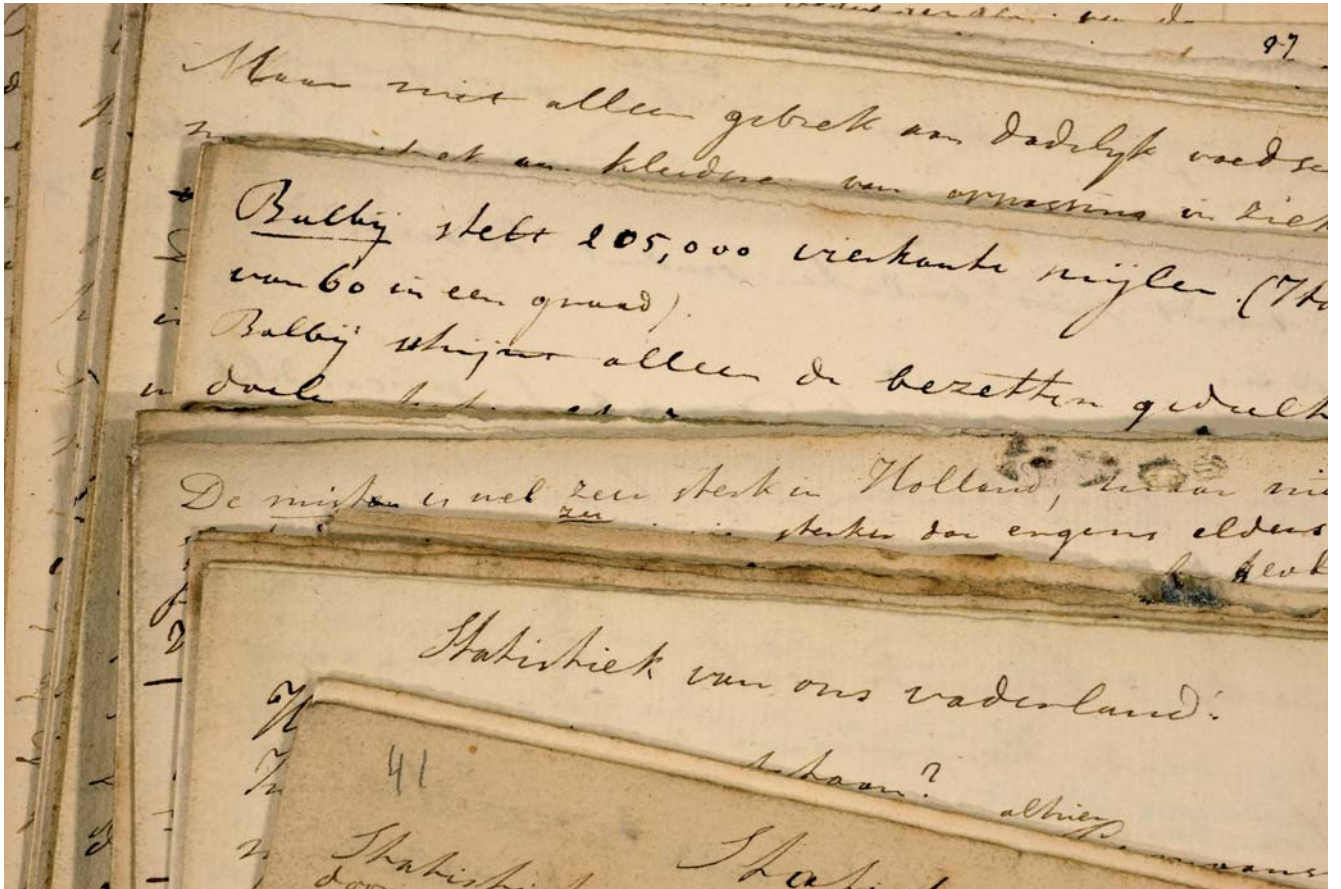

Leuk 9 aug. 1830

Zeer waarde vader, ik heb het naarst u op nieuw mynen
volkomen welstand te kunnen melden. Zoo al gy niet da
ik nog steeds in Leuk: myn intolappje naar Spa, met Ran,
is niet lang geneest, en sedert heb ik my byna onafgebro.
ken bezig gehouden met myne boeken, die den nu ook
nagenaeg in zeer goed order geplaatst zyn en byzonder
neer myn zin, want ik heb veel ruimte en te gelyk zeer
goede vertrekken: alle myne papieren leg ik ook volkomen
in order zoo dat ik alles terhand vinden kan en ik darf van
myne aanteekeningen. Zoo wel als van myne boeken het de
gebruik kan maken. De geheele verledene week heb ik my
hien niet verlaten, omdat ik volsteek de voorgenomen
werk ten einde wilde brengen; myn zin is my tot
ontspanning en gezondheid, zoo dat ik daarvoor niet ge
noedraacht ben uit te gaan. Alle deze beschikkingen en
myne gansche tegenwoordige inrigting zonden my een rusti
g en gemaeglyk leven in myne studien doen te gemaek zyn,
want waarlyk men kan niet beter wonen dan ik nu doe,
om in letterkundige werkzaamheden zynen tyd te slyten. Ook
by het ordenen myner bibliotheek en myner woning is my
dezer dagen steeds naar den geest of ik er wel lang en onge
staard genot kan hebben zal. De geleentemissen in het naburige
Frankryk daer my hiervan zeer woofden. De byzonderheden daer

2 ▲
Brief van Jan Ackersdijck
aan zijn vader, de rechts-
geleerde Willem Cornelis

Ackersdijck, van 9 augustus
1830 (Utrecht UB, Hs. 21 A 5,
no. 135).

3 ▲
Collegedictaat statistiek van Nederland en zijn koloniën (autograaf), gegeven aan de Rijksuniversiteit Utrecht, ca. 1836 (Utrecht UB, Hs. 21 B 7).

◀◀4
Titelblad van de Hongaarse editie van de Hongaarse reis van Ackersdijck (Utrecht UB, HSS U 57)

◀5
Titelblad van Ackersdijcks Bedenkingen over de korenwetten (Utrecht UB, I oct 337).

Aan: G. A. G. P. van der Capellen

Cart. 145 no. 23
Utrecht 18 febr. 1836.

Hooggez. heer,

Ik heb de eer uwe Ede. hiemenens, terug te zenden de stukken, welke de heer Graaf van Sijpe mij heeft terhand gesteld, benevens een antwoord op den brief des Ministers. Het mij uwer Ede. met verzoeken uwe Ede. ten mijnen hartelijken dank te betuigen voor de kiesche en verschoonende wijze waarop uwe Ede. den hem opgedragen taak met heeft willen ten uitvoer brengen. Dat het mij grieft uwe menigvuldig aangezichten, en hier zelfs officieel berispt te worden, terwijl ik niets dan het goede bedoeld heb, behoeft uwe Ede. wel niet te verbergen.

Ik heb met verwondering dezer dagen gezien, dat men in Engeland op niemand schijnt terug te komen op het tarief van Jan. In het Kon. dekreet van 12 Jan. 1836 heb ik een goede inderstelling van de klagen der Engelschen gevonden. Ik stelde uwe Ede. in mijnen vorigen brief uwe Ede. ten uwer Ede. de artikelen der Engelsche schepen van het

6 ▲
Brief van Ackersdijck van 18 februari 1836 aan Van der Capellen (Utrecht UB, Hs. 16 A 2).

de Staten-Generaal aanhangige wetsontwerpen te bestrijden? Hoogleraren waren door de koning benoemd en als zodanig rijksambtenaren. En, zo vervolgde de minister, 'van hen mag men in een' wel geordenden staat niet verwachten, dat zij zich op die wijze in de staatsaangelegenheden inmengen; en den invloed, welken zij door hunnen stand in de maatschappij moeten hebben, langs die weg aanwenden.'

De Brueys verweerde zich door erop te wijzen dat hij de koning zijn publicatie had toegezonden. Daaruit mocht blijken dat het allerminst zijn bedoeling was geweest zich het ongenoegen van Zijne Majesteit op de hals te halen. Wegens ziekte kon Ackersdijck zich pas in februari 1836 verdedigen. Hij betreurde de ongunstige indruk die zijn geschrift op de koning had gemaakt. Zijn bedoelingen waren 'onberispelijk' geweest: hij had het zijn plicht gevonden om de beginselen van de wetenschap, die hij meer dan tien jaar ambtshalve beoefende, in praktijk te brengen. Tenslotte dankte hij Van der Capellen voor 'de kiesche en verschoonende wijze' waarop deze zich van de hem opgedragen taak had gekweten (afbeelding 6). Wat onder die kiesheid moet worden verstaan kan blijken uit het

levensbericht dat Mees over zijn leermeester schreef, ongetwijfeld op grond van mondelinge informatie van Ackersdijck zelf: Van der Capellen had zich 'met een glimlach op de lippen' van zijn onheuse opdracht gekweten. Hoe dan ook, Zijne Majesteit bond in en nam met de gang van zaken genoegen. De koninklijke donderbui trok over, de academische vrijheid was gered.

Ackersdijck en Van Hogendorp

In zijn brochure liet Ackersdijck zich kennen als een overtuigd vrijhandelaar met het erbij passende idealisme. Hij beriep zich zowel op de moderne economen – hoewel hij Ricardo niet noemde baseerde hij een deel van zijn betoog op diens denkbelden – als op Van Hogendorp. Dat zou hij in 1847 Brussel ook doen. Hier ligt een probleem. Ook Van Hogendorp kende de moderne economische literatuur. In zijn denken zijn vroegliberale elementen aan te wijzen, maar hij was veel pragmatischer, geen ideoloog; argumenten ontleend aan de traditie, de historische praktijk konden bij hem zwaarder wegen. Een overtuigd vrijhandelaar is hij niet geworden. Het verschil van opvatting blijkt uit de appreciatie van Sismondi, een Zwitsers

economisch denker. Van Hogendorp was hoogst ingenomen met diens werk, het oordeel van Ackersdijck was niet gunstig omdat zijns inziens de Zwitser te veel van de overheid verwachtte. Typierend voor Ackersdijcks opvattingen was ook dat hij de afschaffing van de slavernij in de Nederlandse koloniën nastreefde als een resultaat van particulier initiatief. Ook hier geen ingrijpen van de overheid.

Een liberaal hoogleraar

Ackersdijck heeft niet veel gepubliceerd, hij was meer reiziger en verzamelaar dan publicist. Toch genoot hij een internationale reputatie, zoals op het congres in Brussel bleek. Hij behoort zonder twijfel tot de grondleggers van het onderwijs in de staathuishoudkunde aan Nederlandse universiteiten. Hij was overtuigd liberaal, ook in de politiek, al manifesteerde hij zich daar niet altijd even actief. Als enige Utrechtse hoogleraar werd hij in 1846 lid van de liberale Amstelsociëteit en hij juichte de grondwetsherziening van 1848 van harte toe. In 1853, het jaar van de aprilbeweging – een luidruchtige protestants-conservatieve reactie tegen het herstel van de bisschoppelijke hiërarchie met als centrum de stad Utrecht – weigerde hij een petitie tegen het beleid van het kabinet-Thorbecke te ondertekenen.

Ook in zijn persoonlijk leven praktiseerde hij liberale beginselen. In Luik had hij een katholieke vrouw leren kennen met wie hij ging samenwonen. Die verbintenis zette hij in het conservatieve Utrecht voort, totdat hij in 1843 met zijn 'huishoudster' alsnog in het huwelijk trad en de dochter, die hij bij haar had geteeld, echtte. Ackersdijck, hoe deftig en bescheiden ook, was in veel opzichten in het Utrechtse milieu een opmerkelijke verschijning. In 1860 ging hij met pensioen. Het jaar daarop overleed hij.

En de twee Groningers?

Tot slot nog iets over de twee Groningers, beiden katholiek, met wie ik deze bijdrage begon. De een, Tellegen, werd hoogleraar in Groningen waar ook hij de staathuishoudkunde in de liberale zin zou doceren. Zijn liberaliteit bracht hem ertoe om ter wille van zijn huwelijk met een protestantse freule

van kerkgenootschap te veranderen. Toen in 1868 de opvolger van Ackersdijck, Van Rees, was overleden kwam Tellegen niet voor de vacante leerstoel in aanmerking. 'Wanneer zal Utrecht van onder den domper komen?', vroeg de liberale minister van Binnenlandse Zaken Fock zich in zijn herinneringen mismoedig af. De ander was Tellegens neef Cremers met de uitzonderlijke voornaam Epimachus, roepnaam Eppo. Hij werd minister van Buitenlandse Zaken in twee liberale kabinetten en eindigde zijn carrière als minister van Staat.

Literatuur

Over Ackersdijck

De Collectie Ackersdijck berust in de Universiteitsbibliotheek Utrecht, een klein archief Ackersdijck in het Nationaal Archief (Den Haag). Aldaar in het archief van Binnenlandse Zaken, Kabinet nr. 44, dossier 1237 ook een aantal stukken over de affaire uit 1835-36. De memoires van Fock berusten in het archief-Fock, eveneens in het Nationaal Archief.

Santen, J.H. von, 'Politiek leven in de stad Utrecht rond het midden van de negentiende eeuw (1840-1860)'.

In: *Jaarboek Oud-Utrecht* 1985, p. 110-165.

Randeraad, Nico, 'De statistische reizen van Jan Ackersdijck'. In: *De negentiende eeuw. Documentatieblad* 32 (2008), p. 15-26.

Over Ackersdijck en Van Hogendorp

Overmeer, Paul Chr. H., *De economische denkbeelden van Gijsbert Karel van Hogendorp (1762-1843)* (Tilburg, 1982).

–, 'De colleges statistiek en economie van professor Jan Ackersdijck (1790-1861)'. In: *Van Amsterdam naar Tilburg en toch weer terug. Opstellen aangeboden aan dr. Joh. De Vries [...]* (Leiden; Antwerpen, 1992), p. 161-170.

Boschloo, T.J., *De productiemaatschappij. Liberalisme, economische wetenschap en het vraagstuk der armoede in Nederland 1800-1875* (Hilversum, 1989).

Over Brussel in 1845 en 1847

Tellegen, B.H.D., 'Van waar en waarheen?'. In: *De gids* 36 (1872) 2, p. 439-462.

Congrès des économistes, réuni à Bruxelles par les soins de l'Association belge pour la liberté commerciale (Brussel, 1847), p. 155-158.